

AFAM

AFRIKA ARASTIRMACILARI DERNEGI

Association of Researchers on Africa

جمعية الباحثين حول إفريقيا

Rapor 7

Koronavirüs Salgını ve Çin-Afrika İlişkilerine Olası Etkileri

OĞUZHAN DAĞLI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Yüksek Lisans
oguzhan.dagli@gmail.com

©AFAM, Afrika Araştırmacıları Derneği
İstanbul 2018
www.afam.org.tr

ISBN: 978-605-9506-00-1

Bu raporun tüm telif hakları Afrika Araştırmacıları Derneği'ne aittir.
Bu yayın, dernek yetkililerinden izin alınmaksızın hiçbir şekilde
yayınlanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak atıf yapılarak alıntılanabilir.

AFAM

Ahmediye Mahallesi, Halk Caddesi, No: 47/B,
Üsküdar-İSTANBUL

Giriş

İlk olarak 2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan'da ortaya çıkan yeni tip koronavirüs (COVID-19), kısa sürede ülke sınırlarını aşarak küresel bir sorun olarak dünya gündemine oturdu. Virüsün hızlı bir şekilde dünyanın dört bir tarafına yayılmasıyla DSÖ, önce "kamu sağlığı acil durumu", son olarak da "pandemi" ilan ederek alarm seviyesini en üst düzeye çıkardı. Salgının sağlık altyapısı kırılgan olan Afrika gibi bölgelerde hızla ilerlemesinin doğurabileceği sonuçlar endişe verici.

Çin'in 2002-2003 yıllarından ortaya çıkan SARS salgınına göre dünya ekonomisindeki ağırlığı katlanarak arttı. Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olan Çin'in COVID-19 salgınından zarar gören ekonomisi, ticaret, yatırım ve üretim gibi ilişkileri üzerinden tüm dünyayı etkilemekte. SARS salgınından bu yana geçen neredeyse yirmi yıllık sürede Çin-Afrika ilişkileri adına da çok şey değişti. Ticaret, yatırım, finans, turizm, eğitim ve güvenliğe kadar pek çok boyutta muazzam hızlarla gelişen kapsamlı ikili ilişkiler günümüzde iç içe geçmiş durumda.

Kıtanın sağlık sistemi oldukça kırılgan olmakla birlikte Afrikalı doktorlar halihazırda AIDS, sıtma, Ebola, Lassa ateşi gibi hastalıklarla mücadele etmekte zorlanıyor. Yetersiz sağlık altyapısı sebebiyle önlenemez veya tedavi edilebilir hastalıkların yılda yaklaşık iki milyon cana mal olması maalesef kıtanın kaderi haline gelmiş durumda. Nitekim kişi başına düşen sağlık tesisi, yatak sayısı, doktor, hemşire ve ebe sayıları da yetersiz sağlık altyapısını kanıtlar nitelikte. DSÖ'ye göre Afrikalı sağlık çalışanları dünyadaki toplam sağlık personelinin yüzde 3'üne tekabül ederken, orantısız bir şekilde küresel hastalıkların yüzde 25'i ile mücadele etmek zorunda kalıyorlar. HIV virüsünün yaygın olduğu Afrika ülkeleri COVID-19'a karşı daha fazla dikkatli olmak zorunda. Ateş, kas ağrısı, yorgunluk gibi semptomlar sıtma ile karıştırılarak Ebola ile mücadeleyi olumsuz etkilemişti. Bu durumun COVID-19 için de geçerli olması Afrika'da erken tanıda zorluklar yaşanma riskini beraberinde getirmekte. Nitekim Ebola'nın ortaya çıkışı bazı Afrika ülkelerinde sıtmaya bağlı ölümlerin de ciddi boyutlarda artmasına sebep olmuştu.

Afrika sınırlarının geçirgenliği göz önüne alındığında, kıta ülkelerinin koronavirüse karşı koordineli bir şekilde ortak bir mücadele

vermesi oldukça önemli. Zira Batı Afrika nüfusunun ülke sınırları ötesinde dünyanın herhangi bir yerindeki insanlara oranla yedi kat daha fazla hareket halinde oldukları tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bir Afrika ülkesinde olanlar diğer ülkeleri de hızlı ve şiddetli bir şekilde etkileyebilmektedir.

Koronavirüsün Afrika'ya olumsuz etkileri konusunda kamuoyu daha çok kıtanın yetersiz sağlık altyapısından ötürü sağlık krizine odaklanmış olsa da, başta 20 dolarlara kadar gerileyen petrol fiyatları olmak üzere çeşitli gelişmeler gösterdi ki virüs Afrika için büyük ölçekli bir ekonomik krize dönüşme riski taşımakta. Çin-Afrika ilişkilerinin önemli bir ayağını da borçlanma oluşturmakta. COVID-19 salgınının petrol, bakır gibi pek çok emtia fiyatını düşürmesine paralel olarak Afrika ülkelerinde borç ve kredilerin sürdürülebilirliği tehlikeye girdi. Özellikle Batı tarafından sık sık borç tuzağı diplomasisi yürütme suçlamalarına maruz kalan Pekin'in borç ve kredilerini ödeyemeyen Afrika ülkelerindeki bazı varlıklara (liman, santral, vb.) el koyması ihtimal dahilinde olsa da, kıtada on yıllardır inşa etmeye çalıştığı imajına büyük zarar vereceği için pek olası gözükmemekte. Asyalı müttefiklerinden borç ve kredileri konusunda yeterli anlayışı görememeleri durumunda ise Afrika ülkelerinin yüzlerini Batıya, IMF'ye çevirip çevirmeyeceklerini ise zaman gösterecek.

Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Ma Zhaoxu'ya göre salgının Tek Kuşak Tek Yol inşası üzerindeki etkisi sadece geçici olabilir. Dolayısıyla halihazırda salgını kendi kara sınırları içerisinde kontrol altına almayı başarmış gözükken ve başta Afrika olmak üzere virüsle boğuşan diğer ülkelere yardım etmeye başlayan Pekin'in, büyük önem verdiği Kuşak Yol inisiyatifinin COVID-19 tarafından tehdit edilmesine izin vermeyeceği tahmin edilmekte.

COVID-19'un Afrika ve Çin-Afrika ilişkilerine kısa, orta ve uzun vadede nasıl etki edeceğini hep beraber göreceğiz. Ancak unutulmamalıdır ki olumsuz gözükken kimi tablolar bazen olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Çin'in geçtiğimiz yıllarda Afrika'dan aldığı emtia giderek azalmasına karşın, Afrika ülkeleri her geçen gün Çin'den daha fazla ithalat yapmakta. Bu döngüyü tersine çevirmek için COVID-19 bir fırsat penceresi aralayabilir. 2017 yılı verilerine göre Afrika içi ticaret oranı sadece %17 düzeyinde. Bu oranın Asya (%59) ve Avrupa (%69) ile kıyaslandığında ne kadar düşük olduğu

görülmekte. 30 Mayıs 2019 tarihinde yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) anlaşmasının toplam GSYİH'si 3 trilyon doları aşan 1,3 milyar tüketicisi olan tek bir Afrika pazarı oluşturması ve Afrika'yı dünyanın en büyük ticaret bölgesi yapması dışında, kıta ülkelerinin birbiriyle daha fazla ticaret yapmalarının ve ihracat çeşitlendirilmesinin de önünü açacağı öngörülmekte. Afrika COVID-19 salgını sürecinde dünyaya kendini doğru şekilde tanımlarsa, küresel üretim pastasından daha büyük bir pay almak suretiyle krizi avantaja çevirebilir.

Pekin'de 53 elçilik ile temsil edilen Afrika ülkelerinin Çin ile ilişkilerinde özellikle ticaret, yatırım, borç yönetimi gibi konularda ortak çıkarları doğrultusunda beraber hareket etmeleri kıtanın yararına olacaktır. Nitekim bireysel dahi alınsa kararların tüm kıtayı etkileyen sonuçlar doğurduğu aşikardır

Son olarak Afrika'ya görece geç ulaşan ve dünyanın diğer bölgelerine kıyasla şimdiye dek hafif seyreden COVID-19 salgınının kontrol altında tutulabilmesi için kıta ülkelerinin sağlık altyapısındaki eksiklikleri uluslararası kurum ve aktörlerin de yardımlarıyla süratle gidererek, gerekli tedbirleri alması elzemdir. Zira virüsün Afrika kıtasında kontrolden çıkması felaket boyutunda bir tahribata yol açabilme riski taşımaktadır.

Koronavirüs (COVID-19) Salgınına Genel Bir Bakış

İlk olarak 2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei eyaletinin başkenti olan Wuhan'da ortaya çıkan yeni tip koronavirüs (COVID-19), kısa sürede ülke sınırlarını aşarak küresel bir sorun olarak dünya gündemine oturdu. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de bu duruma kayıtsız kalamayarak 30 Ocak 2020 tarihinde "uluslararası kamu sağlığı acil durumu" ilan edip, tüm ülkeleri virüsün yayılmasını kontrol alma konusunda gerekli tedbirleri almaya çağırdı.¹ DSÖ Başkanı Tedros Adhanom Ghebreyesus, küresel ölçekte acil durum ilan edilmesinin Çin'de olanlardan ziyade diğer ülkelerde olanlarla ilgili olduğunu

¹ "Statement on the second meeting on the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCovi)" [https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)) (Erişim 25.02.2020).

söyleyerek, virüsün sağlık sistemleri zayıf olan ülkelere yayılmasından endişe ettiklerini açıkladı.² Bunun gibi daha önce sadece 5 kez kamu sağlığı acil durumu ilan edildiğini hatırlatmakta yarar var.

COVID-19, ölüm oranı Ebola (%50 civarı) ve SARS'a (%10) göre oldukça düşük sayılabilecek %3.4 civarında olmasına karşın, çok yüksek yayılma hızıyla diğer bulaşıcı hastalıklardan negatif ayrılmakta.³ Nitekim bu sebeple DSÖ, aradan geçen kısa sürede dünyanın dört bir tarafına hızla yayılmaya devam eden koronavirüsü 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla pandemi (küresel salgın) ilan etti.⁴ Pandemiler veya pandemik hastalıklar, COVID-19 gibi eşzamanlı olarak dünyanın bir çok noktasında yaygın hale gelip çok sayıda insanı tehdit etmeye başlayan bulaşıcı hastalıklara verilen isim olarak karşımıza çıkmakta.

Son olarak Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres de, video konferans yoluyla düzenlediği basın toplantısında COVID-19 salgınına ilişkin, "Virüsün özellikle dünyanın en savunmasız bölgelerinde orman yangını gibi yayılmasına izin verirsek milyonlarca insan ölecek." uyarısında bulundu.⁵ Dolayısıyla virüsün sağlık altyapısı yetersiz olup, 1.3 milyar gibi devasa bir nüfusa ev sahipliği yapan Afrika kıtasında kontrolsüzce yayılmasının dünya için en kötü senaryo olacağı yorumları yapılmakta.

DSÖ'nün 26 Mart 2020 tarihli 66 sayılı durum raporuna göre salgın 31'i Afrika'da olmak üzere dünya genelinde şimdiye kadar 20.834 kişinin hayatını kaybetmesine sebep olurken, kesinleşmiş vaka sayısı da 1937'si Afrika'da olmak üzere toplamda 462.684'e yükselmiş durumda. Yine aynı rapora göre toplam 54 Afrika ülkesinin 46'sında COVID-19 vakaları tespit edilmiş vaziyette. Mısır, Cezayir, Güney

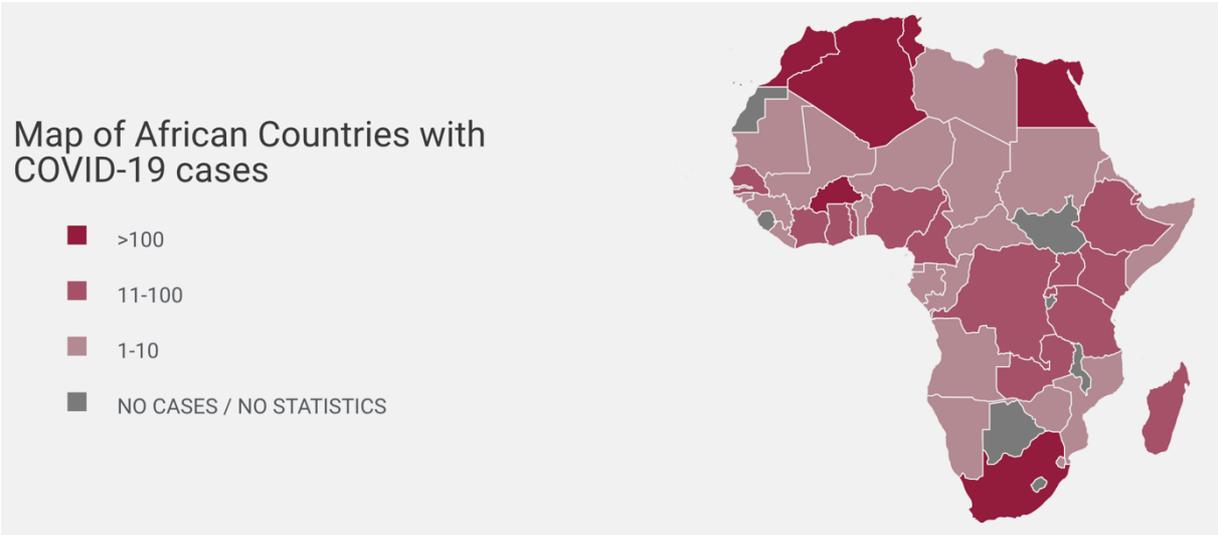
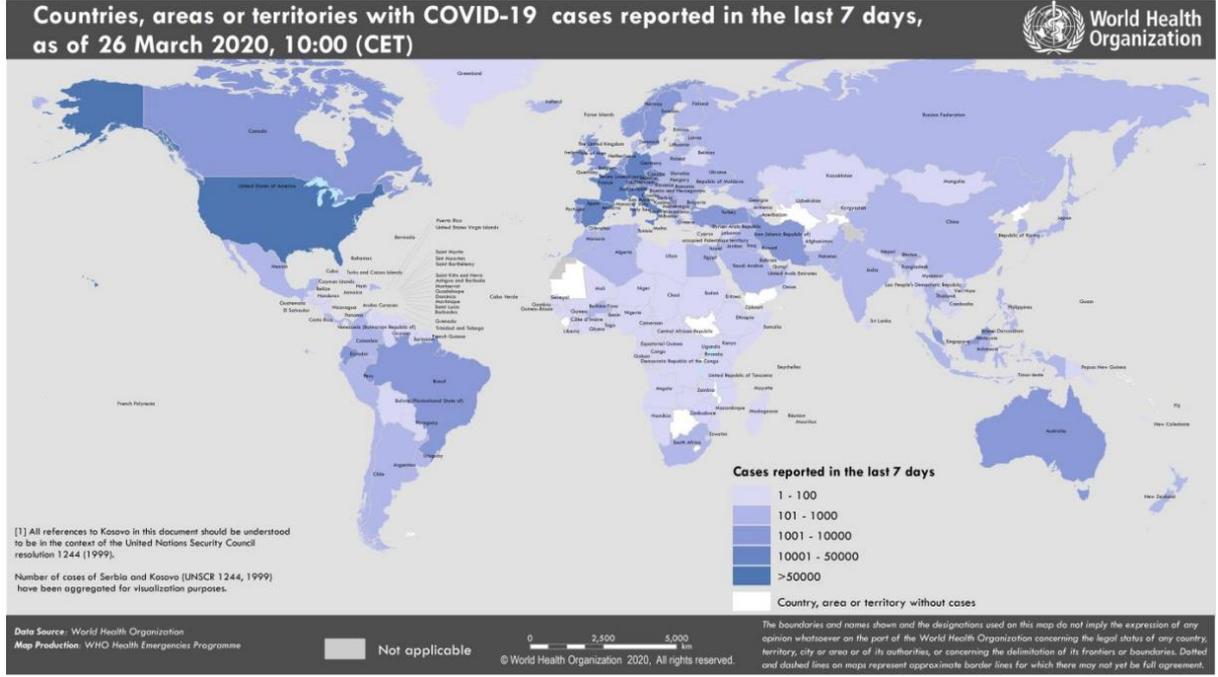
² "Coronavirus declared global health emergency by WHO" <https://www.bbc.com/news/world-51318246> (Erişim 25.02.2020).

³ Ewen Callaway, "The Coronavirus Pandemic in Five Powerful Charts", <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00758-2> (Erişim 18.03.2020).

⁴ "WHO Director General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 -11 March 2020", <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Erişim 12.03.2020).

⁵ "BM: Virüsün yayılmasına izin verirsek milyonlarca insan ölecek", <https://www.ntv.com.tr/dunya/bm-virusun-yayilmasina-izin-verirsekmilyonlarca-insan-olecek,3kV74uCY4U6frFpMnlrCNQ> (Erişim 19.03.2020).

Afrika, Fas, Tunus ve Burkina Faso ise en fazla vaka ve ölümlerin bildirildiği kıta ülkeleri olarak alarm vermekteler.⁶

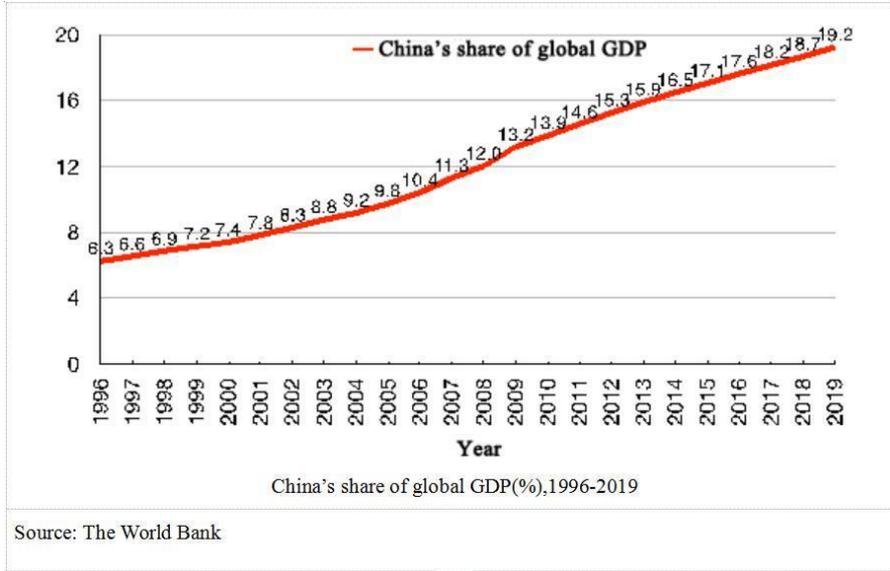
⁶ Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “26 Mart 2020 tarihli durum raporu”, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200326-sitrep-66-covid-19.pdf?sfvrsn=81b94e61_2 (Erişim 25.03.2020).

Table 1. Countries, territories or areas with reported laboratory-confirmed COVID-19 cases and deaths. Data as of 26 March 2020*

Reporting Country/ Territory/Area [†]	Total confirmed ‡ cases	Total confirmed new cases	Total deaths	Total new deaths	Transmission classification [§]	Days since last reported case
African Region						
South Africa	709	155	0	0	Local transmission	0
Algeria	264	0	17	0	Local transmission	1
Burkina Faso	146	32	3	0	Local transmission	0
Senegal	99	13	0	0	Local transmission	0
Côte d'Ivoire	80	8	0	0	Imported cases only	0
Cameroon	70	0	1	0	Local transmission	2
Ghana	68	15	2	0	Local transmission	0
Democratic Republic of the Congo	51	6	3	1	Local transmission	0
Mauritius	47	5	2	0	Imported cases only	0
Nigeria	46	4	1	1	Local transmission	0
Rwanda	41	1	0	0	Local transmission	0
Kenya	25	0	0	0	Local transmission	1
Togo	23	3	0	0	Imported cases only	0
Madagascar	19	0	0	0	Imported cases only	1
Uganda	14	5	0	0	Imported cases only	0
United Republic of Tanzania	13	1	0	0	Imported cases only	0
Ethiopia	12	0	0	0	Imported cases only	1
Seychelles	7	0	0	0	Imported cases only	4
Equatorial Guinea	6	0	0	0	Imported cases only	4
Gabon	6	0	1	0	Imported cases only	3
Benin	5	0	0	0	Imported cases only	2
Central African Republic	5	1	0	0	Imported cases only	0
Mozambique	5	2	0	0	Local transmission	0
Namibia	5	1	0	0	Imported cases only	0
Congo	4	0	0	0	Imported cases only	4
Eritrea	4	3	0	0	Imported cases only	0
Eswatini	4	0	0	0	Imported cases only	3
Guinea	4	0	0	0	Imported cases only	2
Cabo Verde	3	0	0	0	Imported cases only	4
Chad	3	0	0	0	Imported cases only	2
Liberia	3	0	0	0	Local transmission	4
Zambia	3	0	0	0	Imported cases only	3
Angola	2	0	0	0	Imported cases only	4
Gambia	2	0	0	0	Imported cases only	1
Guinea-Bissau	2	2	0	0	Imported cases only	0
Mali	2	2	0	0	Imported cases only	0
Mauritania	2	0	0	0	Imported cases only	7
Niger	2	0	0	0	Imported cases only	2
Zimbabwe	2	0	1	0	Imported cases only	4
Egypt	456	54	21	1	Local transmission	0
Morocco	225	55	6	1	Local transmission	0
Tunisia	173	59	5	2	Local transmission	0
Djibouti	12	9	0	0	Local transmission	0
Sudan	3	0	1	0	Imported cases only	1
Somalia	2	1	0	0	Imported cases only	0
Libya	1	0	0	0	Imported cases only	1

Çin Ekonomisinin Küresel Konumu ve Koronavirüs Etkisi

Koronavirüsün Afrika'ya ve Çin-Afrika ilişkilerine olası etkilerini tartışmadan önce Çin'in küresel ekonomideki konumuna bir göz atalım. Çin'in 2000'li yılların başında küresel ekonomi pastasından aldığı pay %8 civarında iken, bugün söz konusu oran %19'a yükselmiş ve Çin değişen dünya ekonomisinde hayati bir konuma oturmuştur. Öyle ki 2002-2003 yıllarında ortaya çıkan SARS virüsü dönemine kıyasla Çin'in dış ticareti beş kat, yurtdışına gönderdiği turist sayısı altı kat artarak yeri kolay kolay doldurulamayacak bir büyüklüğe ulaştı.⁷

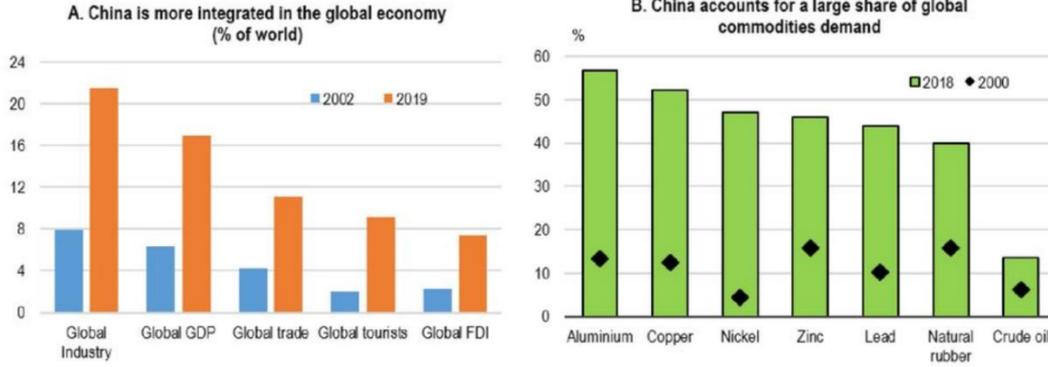

Yaklaşık 14 trilyon dolarlık GSYİH ile ABD'den sonra dünyanın ikinci en büyük ekonomisi olan Çin'in COVID-19 nedeniyle olumsuz etkilenen ekonomisi, hiç kuşkusuz ticaret, yatırım ve üretim ağı üzerinden tüm dünyayı etkileyecek sonuçlar doğuracak. Dünya Bankası'nın 2018 yılına ait verilere göre Çin Halk Cumhuriyeti, dünyada en çok ihracat (2,7 trilyon dolar) yapan birinci, ithalat (2,6 trilyon dolar) yapan ikinci ülke konumunda. Yine küresel ekonomik büyümeye en fazla katkı sağlayan Çin'in, 2020'deki büyüme hızının beklentilerin altında kalacağı, dahası bu durum küresel ekonominin bu yıl büyüme tahminlerinin aşağı yönlü revize edilmesine ve hatta salgının uzun sürmesi halinde resesyona kapı aralayacak gibi

⁷ Nurullah Gür, "Koronavirüs küresel ekonominin yeni Siyah Kuğu'su mu?", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/koronavirus-kuresel-ekonominin-yeni-siyah-kugu-su-mu/1731812> (Erişim 26.02.2020).

gözükmekte.⁸ Küresel ekonominin kayıpları ise şimdiden trilyon dolarlarla ifade edilmekte.

Figure 1. China accounts for a rising share of global activity

Note: Share of industry, GDP and trade in constant US dollars. Share of global FDI in current US dollars. Data for the tourist share refer to 2002 and 2017, and data for FDI refer to 2005 and 2018. Industry data are on a value-added basis and include the construction sector. Source: OECD Economic Outlook database; OECD FDI in Figures, October 2019; and World Bank.

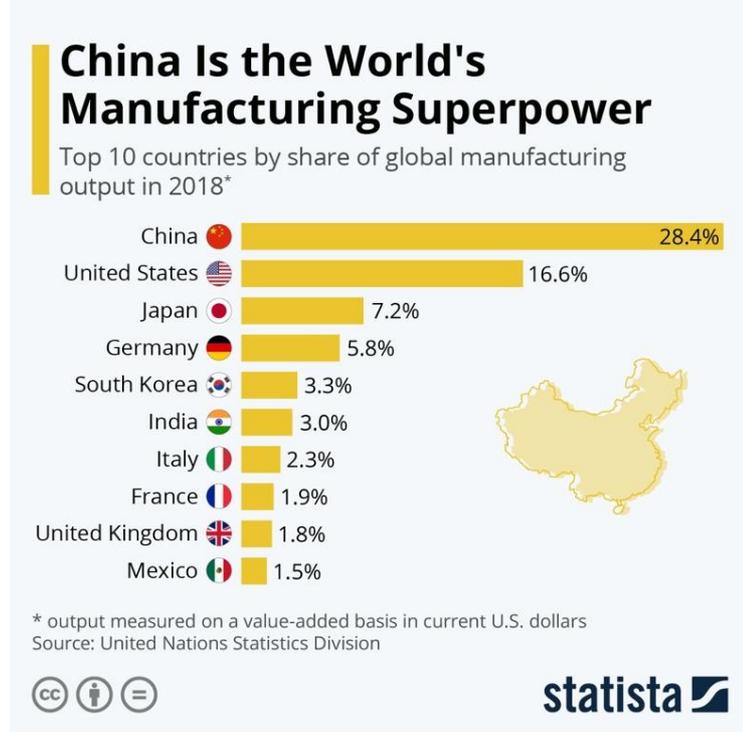
Yukarıdaki tablolarda gösterildiği gibi OECD verilerine göre 2000’li yılların başına kıyasla günümüzde küresel endüstri, küresel GSYİH, küresel ticaret, küresel turizm ve küresel doğrudan yabancı yatırımlar gibi birçok boyutta küresel ekonomide çok daha büyük bir ağırlığa sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti, aynı zamanda küresel emtia (alüminyum, bakır, nikel, çinko, kurşun, doğal kauçuk, ham petrol) talebinde de çok daha geniş bir yer kaplamakta.⁹ Dolayısıyla küresel ekonominin hem arz hem talep tarafında çok önemli bir oyuncu konumunda olan Çin, BM İstatistik Bölümü tarafından yayınlanan verilere göre 2018’de küresel imalatın %28’i ile en büyük dilimini oluşturarak dünyanın üretim merkezi olduğunu da kanıtlamış durumda.¹⁰ Ayrıca Çin’in küresel tedarik zincirindeki konumunun önemini anlamak açısından diğer ülkelerdeki üretimin dahi büyük ölçüde Çin ara malına bağımlı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bir başka deyişle örneğin Güney Kore’deki bir akıllı telefon fabrikasında

⁸ Sevgi Ceren Gökkoçun, Dilara Zengin, “Küresel ticarete 5 trilyon dolarlık koronavirüs tedirginliği”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuresel-ticarete-5-trilyon-dolarlik-koronavirus-tedirginligi/1740416> (Erişim 26.02.2020).

⁹ OECD (2020), OECD Economic Outlook, Interim Report March 2020, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7969896b-en> (Erişim 27.02.2020).

¹⁰ “World Economic Forum, These are the top 10 manufacturing countries in the world”, <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-manufacturing-trade-exports-economics> (Erişim 27.02.2020).

veya Meksika'daki bir otomobil fabrikasında Çin'den gelecek parçalar olmaksızın üretimin veya montajın gerçekleşmesi mümkün değil. Kısa vadede küresel tedarik zincirinin köklü bir değişim yaşaması da pek olası gözükmemekte.

Çin'in küresel ekonomi için önemi turizm boyutunda da karşılık bulmakta. Buna göre en çok harcayan turist grubu olarak 150 milyon Çinli her yıl yurtdışına çıkmakta. Çinli turistlerin 270 milyar dolar civarında yıllık harcama yaptıkları hesaplanmakta. Buna karşılık Amerikalı turistlerin yurtdışında bıraktıkları döviz miktarı ise yalnızca 144 milyar dolar düzeyinde. COVID-19'la birlikte hayatımıza giren seyahat kısıtlamaları sebebiyle şimdiden ağır bir darbe alan küresel turizmin bu yıl olumsuz seyretmesi beklenmekte.¹¹

Salgının Gölgesinde Çin-Afrika İlişkilerinin Boyutları

Afrika, 2002-2003 yıllarında yine Çin'de baş gösterip dünyaya yayılan ve 800'e yakın kişinin ölümüne sebep olan SARS virüsü

¹¹ “Corona virüsün küresel ekonomiye etkileri”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/corona-virusun-kuresel-ekonomiye-etkileri,47GRcbwKckmqItDy9wWTAq> (Erişim 28.02.2020).

salgınından genel itibariyle pek etkilenmemiş, sadece Güney Afrika'da bir vaka bildirilmişti. Uzmanlara göre SARS salgınından bu yana geçen neredeyse yirmi yıllık sürede Çin-Afrika ilişkileri adına çok şey değişti. Ticaret, yatırım, finans, turizm, eğitim ve güvenliğe kadar pek çok boyutta muazzam hızlarla gelişen kapsamlı ikili ilişkiler günümüzde iç içe geçmiş durumda. Örneğin bugün Afrika kıtası genelinde sayıları 200 bin ile 2 milyon arasında değişen Çinlinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Pekin yönetimi Afrika ile derinleştirmek istediği ilişkilerinin bir ayağı olarak bir süredir Afrikalı öğrencilere yükseköğrenim için bir dizi burs olanakları sağlamakta ve bunun bir sonucu olarak Çin Halk Cumhuriyeti yurtdışında üniversite okuyan Afrikalı öğrenciler arasında ikinci en popüler destinasyon haline geldi.¹² Günümüzde Çin üniversitelerinde eğitim gören 81 bin civarında Afrikalı öğrenci olduğu bilinmektedir. Özellikle 4.600 Afrikalı öğrenci ile Afrika vatandaşının salgının ilk olarak ortaya çıktığı Hubei eyaletinde yaşıyor olması koronavirüs salgını sürecinde endişeleri arttıran bir faktör olarak karşımıza çıktı. Nitekim COVID-19 teşhisi konulan ilk Afrikalı da Hubei eyaletinde eğitim gören Kamerunlu bir öğrenci oldu.¹³

Gelişen ilişkilere paralel olarak Afrika ile Çin arasındaki hava trafiği de zaman içerisinde katlanarak arttı. Son on yılda taraflar arasındaki hava trafiğinin %600'den fazla arttığı belirtilmekte.¹⁴ COVID-19'un yayılmasıyla artan risk karşısında Afrika havayolları birbiri ardına Çin uçuşlarını durdurduklarını açıkladılar. Hatta bu durum ironik bir şekilde Afrika'nın Çin'i karantina altına aldığı şeklinde yorumlandı.¹⁵ Afrika'nın en büyük havayolu şirketi Etiyopya Havayolları, her gün 1.500 civarında yolcuyu Addis Ababa ile Çin arasında taşıyarak kıta ile Çin arasındaki etkileşimde önemli bir rol

¹² Samira Sawlani, "African students trapped in coronavirus-hit Wuhan plead for help", <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/african-students-trapped-coronavirus-hit-wuhan-plead-200204082319647.html> (Erişim 28.02.2020).

¹³ Simon Marks&Abdi Latif Dahir, "Africa, Intertwined With China, Fears Coronavirus Outbreak", <https://www.nytimes.com/2020/02/06/world/africa/africa-coronavirus-china.html> (Erişim 28.02.2020).

¹⁴ "Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?", <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

¹⁵ Aurelie M'bida, "Coronavirus: Africa puts China in quarantine", <https://www.theafricareport.com/22909/coronavirus-africa-puts-china-in-quarantine/> (Erişim 28.02.2020).

oynamakta. Etiyopya Havayolları'nın kısmen Çin finansmanı ile inşa edilen Addis Ababa Havalimanı'nda Çinli turistlerin diğer Afrika ülkelerine vize almasına yardımcı olmak amacıyla faaliyet gösteren bir merkezi de bulunmakta. Bu bilgiler ışığında Etiyopya Havayolları'nın Çin uçuşlarını durdurmaya tek Afrika havayolu olması da elbette sürpriz değil. Öte yandan Çin hükümetinin uçuşların devam etmesi için Etiyopya hükümeti ile havayolu şirketine baskı yaptığı yönünde spekülasyonlar da mevcut. Etiyopya sağlık bakanı ise yaptığı açıklamada gelen eleştirilere cevaben koronavirüse karşı aldıkları önlemler kapsamında havalimanında izolasyon üniteleri ile hastanelerde özel yoğun bakım üniteleri oluşturduklarını belirtmekle yetindi.¹⁶

Wuhan'daki Etiyopya Havayolları üst düzey yöneticisi Tewelde Gebremariam gazetecilere yaptığı açıklamada geçici bir problem sebebiyle Çin'e uçuşların durdurulmasının ahlaken doğru olmadığını söyleyerek, Çinli kardeşlerinin yanında durduklarını vurguladı. Öte yandan virüsün hiçbir semptom göstermeyebildiği 14-24 gün arasında değişen kuluçka süresine dikkat çeken uzmanlar, havalimanlarında alınan önlemlerin yeterli olmayabileceği, en etkili önlemin uçuşların tamamıyla durdurulması olacağı konusunda ısrarcılar.¹⁷ Kenya Devlet Başkanı Uhuru Kenyatta Washington ziyareti sırasında Kenyalıların sağlığını koruma ihtiyacının Kenya'nın Çin ile ekonomik ilişkisinin ötesine geçtiğini söyleyerek, Etiyopya Havayolları'na Çin uçuşlarını durdurma çağrısı yapması oldukça dikkat çekici bir çıkış oldu.¹⁸ Afrika ülkelerinde Çin'deki vatandaşlarının tahliye edilmesi konusu bir süre tartışıldıktan sonra, bazı ülkeler vatandaşlarını tahliye ederken, diğerleri ise vatandaşlarının sağlığını korumak konusunda Pekin yönetimine güvenmeyi seçtiler. Kendi

¹⁶ Simon Marks&Abdi Latif Dahir, "Africa, Intertwined With China, Fears Coronavirus Outbreak", <https://www.nytimes.com/2020/02/06/world/africa/africa-coronavirus-china.html> (Erişim 28.02.2020).

¹⁷ Ciku Kimeria, "As coronavirus pressure grows, Africa's biggest airline is starting to cut back its China flights", <https://qz.com/africa/1799481/coronavirus-fears-pressures-ethiopian-airlines-to-cut-china-flights/> (Erişim 28.02.2020).

¹⁸ Max Bearak&Danielle Paquette, "In good and bad times: Africa's biggest airline, Ethiopian, sticks by China's side", https://www.washingtonpost.com/world/in-good-and-bad-times-africas-biggest-airline-ethiopian-sticks-by-chinas-side/2020/02/09/67155ffc-4762-11ea-91ab-ce439aa5c7c1_story.html (Erişim 28.02.2020).

hükümetlerinden destek göremeyen Afrikalı öğrenciler ise mahsur kaldıkları Çin Halk Cumhuriyeti'nde çaresiz ve terkedilmiş hissettiklerini söylemekte. ¹⁹ Hiçbir Afrika ülkesinin Wuhan'da bir konsolosluğunun bulunmadığı bilgisini de hatırlamakta yarar var. ²⁰

Çin, 2009 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ni geçtiğinden beri Afrika'nın en büyük ticaret ortağı oldu ²¹ ve taraflar arasındaki ticaret son olarak 2019 yılında 208,7 milyar dolar olarak gerçekleşti. Pekin, Afrika ile ilişkilerini kıtada pek çok otoyolu, hidroelektrik santralleri, demiryolları ve çok daha fazlasını kapsamında inşa ettiği Kuşak ve Yol Girişimi ile de destekledi. ²² Gelgelelim COVID-19 etkisiyle Çin ekonomisinin bu yıl büyümede yavaşlayacağına dair göstergeler mevcut, bu da Çin'den gelen talebin önemli ölçüde azalacağı anlamına geliyor. Dolayısıyla salgın uzarsa, ekonomik etkileri Afrika'da çok ağır bir şekilde hissedilecektir. ²³ Pekin, Afrika'nın en büyük ticari ortağı olmakla birlikte, şu anda kıta genelinde yaklaşık 10.000 Çinli firmanın faaliyet göstermesi ilişkilerin ekonomik boyutunun büyüklüğünü ortaya koymakta. ²⁴

John Hopkins Üniversitesi'ne bağlı Çin Afrika Araştırma Girişimi direktörü Deborah Brautigam'a göre, Çin'in son yıllardaki küresel inşaat projelerinin dörtte birinden fazlası Afrika'da gerçekleşti. Bu durum ise bazı Afrika ülkelerinin Çin ile olan ekonomik ilişkilerini etkileyebilecek kararlar almadan önce iki kez düşünmelerine sebep

¹⁹ Samira Sawlani, "African students trapped in coronavirus-hit Wuhan plead for help", <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/african-students-trapped-coronavirus-hit-wuhan-plead-200204082319647.html> (Erişim 28.02.2020).

²⁰ Hannah Ryder, "Africa's Coronavirus Challenge", <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

²¹ Hasan Aydın, "Amerikan Dış Politika Kültürü ve Afrika", *AFAM*, <https://www.afam.org.tr/amerikan-dis-politika-kulturu-ve-afrika/> (Erişim: 10.03.2020)

²² Jevans Nyabiage, "From Angola to Zambia, China's African partners brace for coronavirus blow to trade" <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3049137/chinas-african-partners-watch-and-wait-impact-coronavirus-trade> (Erişim 01.03.2020).

²³ Max Bearak&Danielle Paquette, "In good and bad times: Africa's biggest airline, Ethiopian, sticks by China's side" https://www.washingtonpost.com/world/in-good-and-bad-times-africas-biggest-airline-ethiopian-sticks-by-chinas-side/2020/02/09/67155ffc-4762-11ea-91ab-ce439aa5c7c1_story.html (Erişim 28.02.2020).

²⁴ "Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?", <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

oluyor.²⁵ Örneğin Çin-Zambiya Dostluk Hastanesi'nin de yer aldığı Zambiya'nın kuzeyindeki Kitwe şehri aynı zamanda bölgedeki madenleri işleten Çinli şirketlere de ev sahipliği yapmakta. Şirketlerden birinin merkezinin salgının başladığı Çin'in Wuhan kentinde olması ve bu sebeple yüzlerce işçinin önceki haftalarda Zambiya ile Çin arasında yer değiştirmiş olması virüsün Afrika kıtasına taşınıp yayılmasını tetikleyebilecek yüzlerce örnek durumdan sadece bir tanesiydi.

Seyahat kısıtlamaları sebebiyle COVID-19'un dünyayı etkileyeceği en önemli boyutlardan biri de hiç kuşkusuz turizm. Bu minval üzere başta Çinli turistlerin uğrak noktalarından olan ve turizm gelirlerinin ekonomisinde önemli bir yer tutan Mısır gibi Afrika ülkelerinin de salgından oldukça olumsuz etkilenmesi beklenmekte.²⁶ Ancak Afrika'nın Çinli turistlerin öncelikli destinasyonları arasında olmadığını da söyleyelim. Öyle ki, Çinli turistlerin sadece %4'ünün Afrika'ya seyahat ettiği hesaplanmakta.²⁷ Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), koronavirüs salgını nedeniyle küresel hava taşımacılığının 2009 yılından bu yana ilk kez düşüş göstereceğini tahmin etti. IATA, Çin'de ortaya çıktıktan sonra çok sayıda ülkeye yayılan COVID-19 salgınının, havayolu şirketleri için 113 milyar dolar gelir kaybına ve bazı şirketlerin iflasına neden olabileceğini açıkladı.²⁸ Söz konusu süreçten Afrikalı havayolu şirketlerinin de olumsuz etkilenmesi beklenmekte.

Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, geçtiğimiz günlerde Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed ile yaptığı telefon görüşmesinde, Afrika ülkeleri ve Afrika halklarının Çin'in COVID-19 salgına karşı mücadelesine verdiği desteği, Çin ile Afrika arasında refah gibi sıkıntı zamanlarının da paylaşılmasının halkların kardeşliğinin canlı bir örneğini gösterdiğini söyledi. Salgının Çin'in uzun vadeli ve istikrarlı

²⁵ a.y.

²⁶ Jevans Nyabiage, "From Angola to Zambia, China's African partners brace for coronavirus blow to trade" <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3049137/chinas-african-partners-watch-and-wait-impact-coronavirus-trade> (Erişim 01.03.2020).

²⁷ Hannah Ryder, "Africa's Coronavirus Challenge", <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

²⁸ "Havayolu şirketleri binlerce uçuşu iptal etti", <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/havayolu-sirketleri-binlerce-ucusu-iptal-etti,aJwzty6dZ06WfYTIInUOprg> (Erişim 12.03.2020).

gelişimi için sağlam temelleri sarsmayacağını belirten Xi, Çin'in ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine ulaşmak için gerekli olan güven ve yeteneğe de sahip olduğunu vurguladı. Afrika ülkelerinin de salgını önleme ve kontrol konusunda birçok zorlukla karşılaştıklarını belirten Xi, Çin'in onlara test kitleri de dahil olmak üzere acilen ihtiyaç duyulan tıbbi malzemeleri sağlayabileceğini söyledi.²⁹ Kuşkusuz Xi'nin Afrika Birliği'ne de ev sahipliği yapan Etiyopya Başbakanı Abiy Ahmed ile yaptığı bu görüşmeyi bir tesadüfün eseri olarak görmek yanıltıcı olacaktır, bilakis söz konusu telefon görüşmesi Çin'in kapsamlı ilişkilere sahip olduğu Etiyopya üzerinden Afrikalı dostlarına Çin-Afrika ilişkilerinin geleceğine yönelik güvence vermeye çalıştığı sembolik bir mesaj olarak okunmalıdır. Son olarak Çin'in en zengin iş insanı Jack Ma, koronavirüsün kıtaya tutunmasını önlemek için her Afrika ülkesine 100.000 yüz maskesi ve 20.000 test kiti bağışlaması da dikkat çekicidir.³⁰ Bu bağlamda Pekin yönetiminin COVID-19 salgınında dahi sağlık diplomasisi kanalıyla Afrika kıtasına nüfuz etmeye devam ettiği söylenebilir.

Afrika'da Sağlık Altyapısının Yetersizliği, Mevcut Sorunlar ve COVID-19 Önlemleri

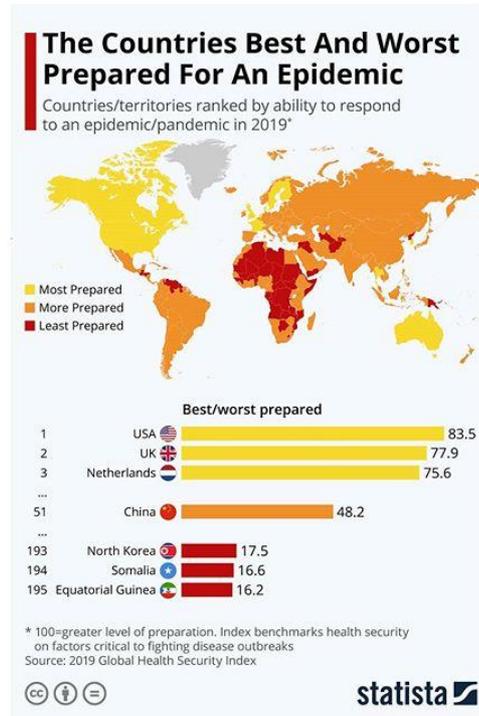
Afrika'nın sağlık altyapısının genel resmini görmek için ülkelerin nüfuslarının ihtiyaç duyduğu tüm olası sağlık ve ilgili hizmetleri sunabilme kapasitesini ölçen bir DSÖ endeksinden bahsetmek faydalı olabilir. Bahsi geçen endekse göre Afrika ülkelerinin genel ortalaması yüzde 48 iken, Cezayir yüzde 70 ile en yüksek puanı almaktadır.³¹ Kıtanın sağlık sistemi oldukça kırılgan olmakla birlikte Afrikalı doktorlar halihazırda AIDS, sıtma, Ebola, Lassa ateşi gibi hastalıklarla mücadele etmekte zorlanıyor. Üstelik kıta genelinde hastalık gözetim sistemleri oldukça zayıf olmakla birlikte, COVID-19'u tespit edebilecek yeterliliğe sahip sağlık tesisinin çok az sayıda

²⁹ "Xi says Africa's support for China's coronavirus fight illustrates brotherly friendship", <https://newsaf.cgtn.com/news/2020-02-26/Xi-says-Africa-s-support-for-coronavirus-fight-illustrates-friendship-OnKVUXZYze/index.html> (Erişim 12.03.2020).

³⁰ <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8121669/Jack-Ma-donates-100-000-face-masks-20-000-test-kits-African-nation.html> (Erişim 17.03.2020).

³¹ Hannah Ryder, "Africa's Coronavirus Challenge", <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

olduğunun altı çizilmekte. Dolayısıyla vakaların tam olarak belirlenmesi ve salgının kontrol altına alınmasının özellikle yoksul Afrika ülkelerinde oldukça zor olacağı görüşü hakim.³² Öyle ki yakın zamana kadar biri Senegal, diğeri de Güney Afrika'da olmak üzere kıta genelinde numuneleri test edebilecek yeterliliğe sahip sadece 2 adet laboratuvar vardı. Örneğin bu sebeple Kenya şüpheli vaka örneklerini testleri gerçekleştirilmek üzere Güney Afrika'daki bir laboratuvara göndermek zorunda kalmıştı.³³ DSÖ bu durumu değiştirmek için Afrika ülkelerine virüsün tanısında kullanılmak üzere kitler göndermekte, gerekli tetkikleri yapabilecek sağlık tesisleri sayısını arttırmakta ve böylelikle kıta ülkelerinin hastalıkla mücadele kapasitesini arttırmaya çalışmaktadır.³⁴

Kıtadaki mevcut sağlık sorunlarını anlamak açısından, sadece 2018 yılında Sahra Altı Afrika'da 470 bin kişinin AIDS kaynaklı

³² Simon Marks&Abdi Latif Dahir, "Africa, Intertwined With China, Fears Coronavirus Outbreak", <https://www.nytimes.com/2020/02/06/world/africa/africa-coronavirus-china.html> (Erişim 28.02.2020).

³³ "Kenya prepares for coronavirus spread, won't evacuate students from China", <https://www.theeastafrican.co.ke/news/ea/Kenya-prepares-for-high-risk-of-coronavirus-spread/4552908-5447756-boqan/index.html> (Erişim 29.02.2020).

³⁴ "Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?", <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

sebeplerle hayatını kaybettiği tahmin edilmekte.³⁵ Yusuf Kenan Küçük'ün yazısında DSÖ verilerini temel alarak belirttiği üzere, 2018 yılında kıtada sıtma nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısı 380 bin ki, bu rakam dünyada sıtma kaynaklı ölümlerin %94'ünü oluşturmaktadır. Aynı yıl için kıtadaki tüberküloz bağlantılı ölümlerin de 400 bin civarında olduğu tahmin edilmekte. Dolayısıyla yetersiz sağlık altyapısı sebebiyle önlenemez veya tedavi edilebilir hastalıkların yılda yaklaşık iki milyon cana mal olması maalesef kıtanın kaderi haline gelmiş durumda. Nitekim kişi başına düşen sağlık tesisi, yatak sayısı, doktor, hemşire ve ebe sayıları da yetersiz sağlık altyapısını kanıtlar nitelikte. Dünya Bankası verilerine göre Güney Asya'da her 1000, Latin Amerika'da her 500, Almanya'da her 250 kişiye bir doktor düşerken, Sahra Altı Afrika'da ancak her 5 bin kişiye bir doktorun hizmet verme imkanı bulunmaktadır. Son olarak, yine DSÖ'ye göre Afrikalı sağlık çalışanları dünyadaki toplam sağlık personelinin yüzde 3'üne tekabül ederken, orantısız bir şekilde küresel hastalıkların yüzde 25'i ile mücadele etmek zorunda kalıyorlar.³⁶

Afrika'nın tüm bu sağlık problemleri ortasında COVID-19 salgınının dünyada hızlıca yayılmaya devam etmesi üzerine Dünya Sağlık Örgütü, Çin ile yoğun ilişkileri veya yüksek hacimli seyahat trafiği olan 13 Afrika ülkesini de öncelikli olarak belirleyerek, söz konusu ülkelere dikkatli olunması konusunda uyarılarda bulundu ve özel olarak destek sağlayacağını belirtti. Bahsi geçen 13 Afrika ülkesi şu şekilde: Angola, Cezayir, Etiyopya, Fildişi Sahili, Gana, Güney Afrika, Kenya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Morityus, Nijerya, Tanzanya, Uganda ve Zambiya.³⁷

Afrika Birliği'ne bağlı Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) Ebola salgını karşısında kurulmuştu, yine aynı dönemde birçok ülke ulusal halk sağlığı enstitülerini de faaliyete geçirmişti. Afrika genelinde COVID-19'un yayılmasına hazırlanmak ve etkilerini

³⁵ Shannon Smith, "What the Coronavirus Means for Africa", <https://africacenter.org/spotlight/what-the-coronavirus-means-for-africa/> (Erişim 29.02.2020).

³⁶ Yusuf Kenan Küçük, "Afrika'da sağlık: Kim korkar koronavirüsten?", <https://www.independentturkish.com/node/128056/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika%E2%80%99da-sa%C4%9F%C4%B1k-kim-korkar-koronavir%C3%BCsten> (Erişim 12.02.2020).

³⁷ "Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?", <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

azaltmak için adımlar atılmakta, gerekli tedbirler bu kurumların öncülüğünde alınmaya çalışılmaktadır. Bu tedbirler kapsamında test laboratuvarları temin edilmekte, hastalar için karantina ve tedavi tesisleri hazırlanmakta, sağlık çalışanları eğitilmekte ve halk sağlığı tavsiyeleri verilmekte.³⁸ Ayrıca okulların kapatılması, sokağa çıkma yasağı ve olağanüstü hal ilanı gibi sert önlemler de virüsün yayılmasını sınırlandırmak amacıyla birbiri ardına kıta ülkeleri tarafından uygulamaya konulmakta.³⁹ Hemen hemen tüm Afrika ülkelerinde, özellikle havaalanları olmak üzere ülkelere giriş noktalarında sıkı tarama ve gözlem mekanizmaları kuruldu, dahası salgının yoğun olarak görüldüğü ülkelere yönelik seyahat kısıtlamaları hayata geçirildi.⁴⁰ Ebola salgını sebebiyle birçok Batı Afrika ülkesine Batılı ülkeler tarafından seyahat kısıtlamaları getirilmesinden yalnızca altı yıl sonra, COVID-19 nedeniyle bazı Afrika ülkelerinin Avrupalıların ziyaretlerine bu kapsamda kısıtlamalar getiriyor olması ise kaderin bir cilvesi olarak yorumlanmakta.⁴¹

³⁸ “Coronavirus tests could be ready within weeks across Africa”, <https://africa.cgtn.com/2020/03/03/coronavirus-tests-could-be-ready-within-weeks-across-africa/> (Erişim 05.05.2020).

³⁹ “Coronavirus: African states impose strict restrictions”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-51906053> (Erişim 20.03.2020).

⁴⁰ “Rolling coverage of coronavirus outbreak in Africa”, <https://www.africanews.com/2020/03/05/ivory-coast-tests-suspected-coronavirus-case/> (Erişim 28.02.2020).

⁴¹ Geoffrey York, “African countries move to restrict European visitors amid coronavirus pandemic”, https://www.theglobeandmail.com/world/article-african-countries-move-to-restrict-european-visitors-amid-coronavirus/?utm_medium=Referrer:+Social+Network+Media&utm_campaign=Shared+Web+Article+Links (Erişim 12.03.2020).

Haftalık tıp dergisi The Lancet'de yer alan bir araştırma, Mısır, Cezayir ve Güney Afrika'nın Çin ile yüksek seyahat ve ticaret seviyeleri nedeniyle COVID-19'dan muzdarip olma riski en yüksek Afrika ülkeleri olduğunu ortaya koymakta. Yine aynı rapora göre neyse ki bu ülkeler “kıtadaki en hazırlıklı sağlık sistemlerine” sahip. Çalışma, aralarında Nijerya, Etiyopya, Sudan, Angola, Tanzanya, Gana ve Kenya gibi diğer ülkelerin, COVID-19 vakalarını tespit etme ve tedavi konusunda desteğe ihtiyaç duyacağını öne sürmekte.⁴² Somali ve Mali gibi terör sebebiyle merkezi otoritenin zayıf olduğu çatışma bölgelerinin de salgından daha fazla etkilenmesi beklenebilir.

Güney Afrika kıtanın en gelişmiş ekonomisi ve sağlık sistemlerinden birine sahip, dolayısıyla salgın ile mücadeleye en hazırlıklı Afrika ülkesi olması bekleniyor. Ne var ki Güney Afrika'da yedi milyondan fazla insan bağışıklık sistemlerini ciddi şekilde zayıflatan HIV virüsüyle yaşamakta ve bu durumun birçok insanı Covid-19'a karşı daha da savunmasız bırakma ihtimali oldukça yüksek.⁴³ Dolayısıyla HIV virüsünün yaygın olduğu Afrika ülkeleri COVID-19'a karşı daha fazla dikkatli olmak zorunda. Ateş, kas ağrısı, yorgunluk gibi semptomlar sıtma ile karıştırılarak Ebola ile mücadeleyi olumsuz etkilemişti. Bu durumun COVID-19 için de geçerli olması Afrika'da erken tanıda zorluklar yaşanma riskini beraberinde getirmekte. Nitekim Ebola'nın ortaya çıkışı bazı Afrika ülkelerinde sıtmaya bağlı ölümlerin de ciddi boyutlarda artmasına sebep olmuştu.⁴⁴ Buna ek olarak DSÖ'nün verdiği tavsiyeler üzerine el hijyeni ve sosyal mesafenin COVID-19 ile mücadelede kilit öneme sahip olduğunu biliyoruz. Ne var ki nüfusun büyük kesiminin kalabalık gecekondular mahallerinde, temiz suya erişimi olmadan yaşadığı bir kıtada bu önlemlerin ne kadar uygulanabileceği elbette büyük bir soru işareti.

Afrika'daki Çin Büyükelçilikler de salgınla mücadeleye katılarak ülkeye gelen Çinli vatandaşların Çin'de nerede olduklarını

⁴² Nicole Wetsman, Some African countries at risk for the new coronavirus aren't prepared, <https://www.theverge.com/2020/2/20/21145378/coronavirus-africa-egypt-algeria-nigeria-travel-vulnerability> (Erişim 29.02.2020).

⁴³ “Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

⁴⁴ [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30561-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30561-4/fulltext) (Erişim 17.03.2020).

beyan etmelerini, ayrıca vatandaşların 14 gün boyunca gönüllü olarak kendilerini tecrit etmelerini talep ediyorlar.⁴⁵ Bazı Afrika ülkelerinde Çin vatandaşlarına yönelik ırkçı olayların yaşandığına dair gelen haberler ise endişe verici.⁴⁶ Örneğin Güney Afrika’da Çinlilere ait bir dükkanın ülkeye koronavirüsü getirdikleri nedeniyle yakıldığı haberlere yansıdı ve bu kıtada cereyan etmeye başlayan ırkçı olaylardan sadece biri.⁴⁷ Kıtada toplum sağlığını ve huzurunu COVID-19 kadar tehdit eden bir başka şey ise özellikle sosyal medya üzerinden yayılan yanıltıcı ve/veya yanlış haberler.⁴⁸ Tanzanya Devlet Başkanı John Magufuli’nin, yayılmaya devam eden yeni tip koronavirüse karşı alınan tedbirler kapsamında misafirlerini ayakla selamlamaya başlaması ise kıtaya ilgili yüzümüzü gülümseten haberlerden biri olarak karşımıza çıkmakta.⁴⁹

Afrika sınırlarının geçirgenliği göz önüne alındığında, kıta ülkelerinin koronavirüse karşı koordineli bir şekilde ortak bir mücadele vermesi oldukça önemli. Nitekim örneğin Batı Afrika nüfusunun ülke sınırları ötesinde dünyanın herhangi bir yerindeki insanlara oranla yedi kat daha fazla hareket halinde oldukları tahmin edilmektedir. Dolayısıyla bir Afrika ülkesinde olanlar diğer ülkeleri de hızlı ve şiddetli bir şekilde etkileyebilmektedir.⁵⁰

COVID-19: Sağlık Krizinden Ekonomik Krize

Koronavirüsün Afrika’ya olumsuz etkileri konusunda kamuoyu daha çok kıtanın yetersiz sağlık altyapısından ötürü sağlık krizine odaklanmış olsa da, başta 20 dolarlara kadar gerileyen petrol fiyatları

⁴⁵ “We are definitely not prepared: Africa braces for new coronavirus”, <https://www.statnews.com/2020/02/08/africa-braces-for-new-coronavirus/> (Erişim 29.02.2020).

⁴⁶ Hannah Ryder, “Africa’s Coronavirus Challenge”, <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

⁴⁷ “China shop torched in coronavirus attack”, <https://www.dailyvoice.co.za/news/china-shop-torched-in-coronavirus-attack-45108562> (Erişim 20.03.2020).

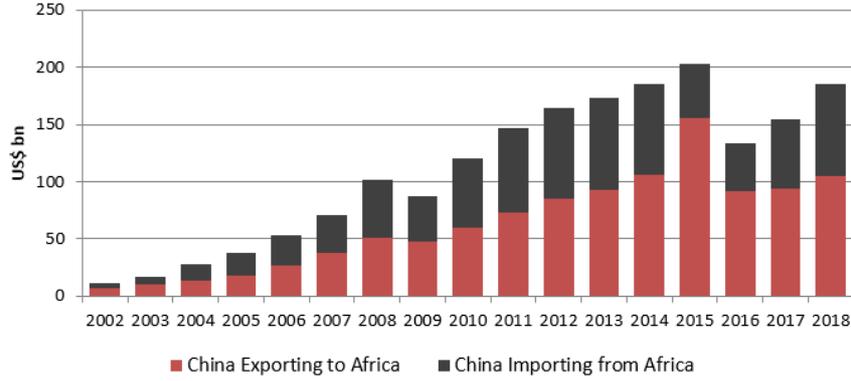
⁴⁸ “Coronavirus: What misinformation has spread in Africa?”, <https://www.bbc.com/news/world-africa-51710617> (Erişim 15.04.2020).

⁴⁹ “Corona virüse karşı ayakla selamlaşma önlemi”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/corona-viruse-karsi-ayakla-selamlasma-onlemi,Ey7kSPyjs0ezytC1fEvZsA> (Erişim 05.03.2020).

⁵⁰ Hannah Ryder, “Africa’s Coronavirus Challenge”, <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

olmak üzere çeşitli gelişmeler gösterdi ki virüs Afrika için büyük ölçekli bir ekonomik krize dönüşme riski taşımakta. Çin-Afrika ticaret verilerinin gösterildiği aşağıdaki tablo, COVID-19'un olası ekonomik etkilerinin ne kadar büyük olabileceğine dair bir fikir verebilir.

China-Africa Trade

Feb 2020
Source: UN Comtrade

CHINA★AFRICA
RESEARCH INITIATIVE

JOHNS HOPKINS
SCHOOL OF ADVANCED
INTERNATIONAL STUDIES

The Countries Most in Debt to China

External debt* to China as a percent of GDP (2017)

>25% debt to China (of GDP)

- Djibouti
- Niger
- Republic of the Congo
- Kyrgyzstan
- Laos
- Cambodia
- Maldives

- >25%
- 10-25%
- 5-10%
- 1-5%
- <1%
- No data

* Debt through direct loans, excludes portfolio debt holdings and short-term trade debt

© StatistaCharts

Source: Horn, Reinhart and Trebesch: China's Overseas Lending, Kiel Institute for the World Economy (2019)

statista

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere Çin-Afrika ilişkilerinin önemli bir ayağını da borçlanma oluşturmaktadır. Pek çok Afrika ülkesi son yıllarda dış finansman ihtiyacının önemli bir kısmını Batılıların aksine diğer ülkelerin iç meselelerine karışmama prensibiyle hareket

edip, kredileri hesap verilebilirlik gibi çeşitli politik koşullara bağlamayan Pekin yönetiminden karşılamakta.⁵¹ Geçtiğimiz Şubat ayında Dünya Bankası başkanı David Malpass, bazı Afrika ekonomilerinde biriken borç miktarı konusuna dikkat çekerek, özellikle Çin'le yapılan bazı kredi anlaşmalarında şeffaflığın olmayışına dair endişelerini dile getirdi. Dünya Bankası verilerine göre, Afrika'nın borç yükü 10 yıl önceki 236 milyar dolardan, 2018 yılına geldiğimizde % 150 civarında artarak 583 milyar doların üzerine çıktı. Afrika'daki bu borcun büyük bir kısmı, doğrudan kaynak üreticisi ve borç veren arasında (Çin) imzalanan, kaynak destekli krediler. Kaynağa dayalı kredi, bir ülkenin petrol veya mineraller gibi doğal kaynaklarından gelecekteki gelir akışları karşılığında finansman elde ettiği borçlanma mekanizması olarak tanımlanmakta.⁵²

COVID-19 salgınının petrol, bakır gibi pek çok emtia fiyatını düşürmesine paralel olarak Afrika ülkelerinde borç ve kredilerin sürdürülebilirliği tehlikeye girdi. Bu noktada tarafların karşılıklı oturması suretiyle şartların yeniden müzakere edilmesi veya borçların ertelenmesi gibi adımların atılması gündeme gelebilir. Özellikle Batı tarafından sık sık borç tuzağı diplomasisi⁵³ yürütme suçlamalarına maruz kalan Pekin'in borç ve kredilerini ödeyemeyen Afrika ülkelerindeki bazı varlıklara (liman, santral, vb.) el koyması ihtimal dahilinde olsa da, kıtada on yıllardır inşa etmeye çalıştığı imajına büyük zarar vereceği için pek olası gözükmemekte. Asyalı müttefiklerinden borç ve kredileri konusunda yeterli anlayışı görememeleri durumunda ise Afrika ülkelerinin yüzlerini Batıya, IMF'ye çevirip çevirmeyeceklerini ise zaman gösterecek.

Ekonomistlere göre COVID-19 Çin'in büyümesini ne kadar uzun süre etkilerse, Afrika'nın Zambiya (bakır) veyahut Angola (petrol)

⁵¹ Oğuzhan Dağlı, "Afrika'da Çin'in yükselişi ve stratejik hedefleri", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987> (Erişim 15.03.2020).

⁵² Yinka Adegoke, "African economies are being burdened with commodities-linked debt even as prices tumble", <https://qz.com/africa/1818645/african-economies-burdened-with-commodities-debt-as-prices-tumble/> (Erişim 17.03.2020).

⁵³ Borç tuzağı diplomasisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Çağla Vural ve Hasan Aydın, "Dolar Diplomasisi ve Borç Tuzağı Diplomasisi: ABD ve Çin Örneklerinin Karşılaştırılması", *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, Aralık 2019, s. 182-189.

gibi emtia ihracatçıları o kadar zarar görecek.⁵⁴ Buna ilaveten salgının yabancı sermayenin kıtadan kaçma riskini de arttırdığı söylenmekte.⁵⁵ Petrol fiyatlarının düşüşü ekonomisi petrole bağımlı olan Nijerya gibi Afrika ülkelerini oldukça olumsuz etkileyecek. Zira söz konusu ülkelerin bütçeleri de petrol gibi hammaddelerin ihracına derinden bağlı. Örneğin Nijerya 2020 bütçesini petrol satış fiyatının 57 dolar olacağını varsayarak kurgulamıştı. Petrol satışı ülkenin tüm gelirin %50-60 kadarını, ihracat gelirlerinin de %90'dan fazlasını oluşturmakta. Ancak hükümet yetkilileri son gelişmelerden sonra şimdi bütçeyi tekrar gözden geçirmek zorunda.⁵⁶ Bir ülke ekonomisinin, hatta küresel ekonominin tek veya az sayıda kaynak/pazara bağımlı olmasının ne kadar büyük bir risk oluşturduğunu COVID-19 salgını tüm dünyaya gösterdi. Ne var ki bu durum günümüzde hemen her Afrika ülkesi için geçerli. Gelecekteki benzer krizlerden zararı en aza indirmek için Afrika ülkelerinin kaynak ve pazarlarını çeşitlendirme yoluna gitmeleri, Çin'e olan bağımlılıklarını azaltarak Türkiye gibi kıtada faaliyet gösteren diğer bölgesel veya küresel aktörlerle ilişkilerini geliştirmeleri büyük önem arz etmekte. Kıta ülkeleri kesinlikle tüm yumurtalarını aynı sepete koymamalı.

Salgın Çin'deki tedarik zincirinin büyük darbe almasına sebep oldu. Çin bir süre ulusal ekonomisini düzeltmekle ilgileneceğinden, kısa vadede Afrika'ya yeterince ilgi gösteremeyebileceği düşünülmekte.⁵⁷ Bu durum bazı Afrika ülkeleri için de hayati öneme sahip Kuşak Yol projesinin mevcut süreçten nasıl etkileneceği veya nasıl bir dönüşüm yaşayacağı sorusunu gündeme getirmekte. COVID-19'un Çin'in denizaşırı inşaat ve yatırım planlarında gecikme ve aksamalara yol açacağı, uzun yıllar süren planlama ve yüz milyarlarca

⁵⁴ Jevans Nyabiage, "From Angola to Zambia, China's African partners brace for coronavirus blow to trade" <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3049137/chinas-african-partners-watch-and-wait-impact-coronavirus-trade> (Erişim 01.03.2020).

⁵⁵ "Fitch: Coronavirus could trigger capital flight from Africa", <https://m.fin24.com/Economy/Africa/fitch-coronavirus-could-trigger-capital-flight-from-africa-20200310> (Erişim 15.03.2020).

⁵⁶ "Nigeria Plans Budget Review After Covid-19 Hits Oil Prices", https://www.bloomberg.com/amp/news/articles/2020-03-04/nigeria-considers-budget-review-after-covid-19-hits-oil-prices?_twitter_impression=true (Erişim 15.03.2020).

⁵⁷ Ahmed Charai, "The Coronavirus Threatens Africans and China's Hold on Africa", <https://nationalinterest.org/feature/coronavirus-threatens-africans-and-china%E2%80%99s-hold-africa-129032> (Erişim 15.03.2020).

dolarlık ekonomik diplomasiyi riske edeceği yorumları yapılsa da; Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Ma Zhaoxu'ya göre salgının Tek Kuşak Tek Yol inşası üzerindeki etkisi sadece geçici olabilir.⁵⁸ Dolayısıyla halihazırda salgını kendi kara sınırları içerisinde kontrol altına almayı başarmış gözükken ve başta Afrika olmak üzere virüsle boğuşan diğer ülkelere yardım etmeye başlayan Pekin'in, büyük önem verdiği Kuşak Yol inisiyatifinin COVID-19 tarafından tehdit edilmesine izin vermeyeceği tahmin edilmekte.

Sonuç: Afrika Koronavirüsü Fırsata Dönüştürebilir mi?

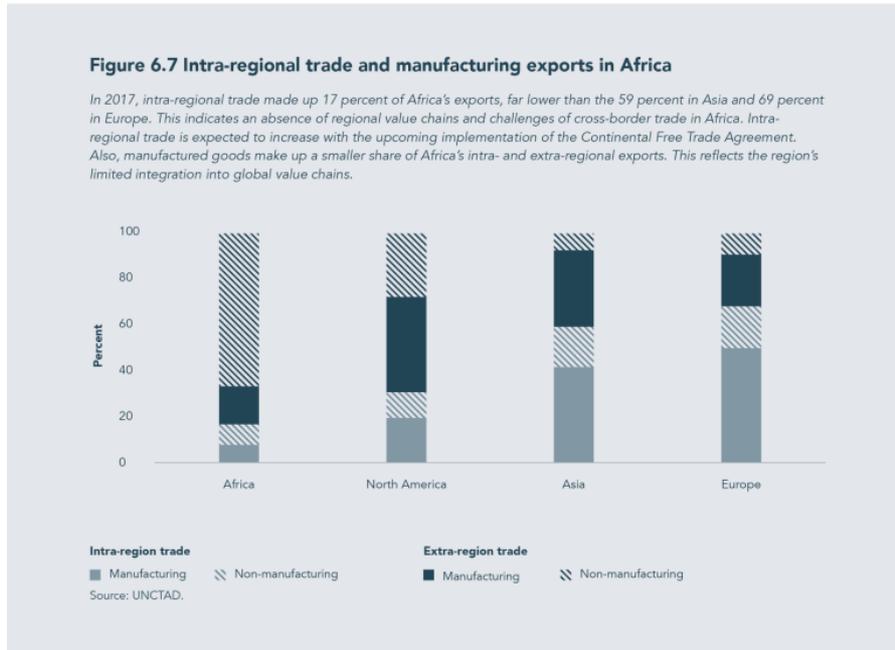
COVID-19'dan sonra dünyada hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı şimdilerde konuşmaya başlamışken, salgının Afrika ve Çin-Afrika ilişkilerine kısa, orta ve uzun vadede nasıl etki edeceğini hep beraber göreceğiz. Ancak unutulmamalıdır ki olumsuz gözükken kimi tablolar bazen olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Afrika ülkeleri dış ticarete Çin'e aşırı bağımlı, bu durumun bir tezahürü olarak Çin, Afrika kıtasının en büyük ticari partneri.⁵⁹ Ancak Çin'in geçtiğimiz yıllarda Afrika'dan aldığı emtia giderek azalmasına karşın, Afrika ülkeleri her geçen gün Çin'den daha fazla ithalat yapmakta. Bu döngüyü tersine çevirmek için COVID-19 bir fırsat penceresi aralayabilir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere 2017 yılı verilerine göre Afrika içi ticaret oranı sadece %17 düzeyinde. Bu oranın Asya (%59) ve Avrupa (%69) ile kıyaslandığında ne kadar düşük olduğu görülmekte.⁶⁰ Afrika ülkeleri genellikle aynı sektörlerde faaliyet göstererek benzer ürünler (altın, petrol, kauçuk, kahve, vb.) ihraç etmekte. Bu sebeple de aralarındaki ticaret yeterli seviyede değil. Ürün çeşitliliğinin artırılması, özellikle komşu ve bölge ülkeleri arasında ekonomik ve ticari planlamaların yapılması çok önemli. Böylelikle Afrika ülkeleri birbirini tamamlayan ekonomiler olarak aralarındaki

⁵⁸ "China's Belt and Road Plan Is Getting Lashed by Coronavirus", https://www.bloomberg.com/amp/news/articles/2020-03-04/china-s-grand-belt-and-road-plan-is-being-lashed-by-coronavirus?_twitter_impression=true (Erişim 15.03.2020).

⁵⁹ Afreximbank, "Africa's Output Grew by %3.4 in 2018, Afreximbank's Africa Trade Report 2019 Shows", <https://www.afreximbank.com/africas-output-grew-by-3-4-in-2018-afreximbanks-africa-trade-report-2019-shows/> (Erişim 20.03.2020).

⁶⁰ Dhruv Gandhi, "Figures of the week: Increasing intra-regional trade in Africa", <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/22/figures-of-the-week-increasing-intra-regional-trade-in-africa/> (Erişim 20.03.2020).

ticareti büyük ölçüde arttırabilir ve dışa bağımlılıklarını azaltabilirler. Örneğin Asya’da benzeri bir planlama oldukça iyi bir şekilde uygulanmakta. Buna göre Güney Asya tarım ürünleri, Kuzey Asya teknolojik ürünler ve Japonya daha çok hizmet sektörü ağırlıklı ihracat yapmakta. 30 Mayıs 2019 tarihinde yürürlüğe giren Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Bölgesi (AfCFTA) anlaşmasının toplam GSYİH’si 3 trilyon doları aşan 1,3 milyar tüketicisi olan tek bir Afrika pazarı oluşturması ve Afrika’yı dünyanın en büyük ticaret bölgesi yapması dışında, kıta ülkelerinin birbiriyle daha fazla ticaret yapmalarının ve ihracat çeşitlendirilmesinin de önünü açacağı öngörülmekte.⁶¹

Afrika COVID-19 salgını sürecinde dünyaya kendini doğru şekilde tanımlarsa, küresel üretim pastasından daha büyük bir pay almak suretiyle krizi avantaja çevirebilir. Başta Çin olmak üzere uluslararası yatırımları kendisine çekebilir. Doğru politikalarla çektiği doğrudan yabancı yatırımlarla (FDI) tekstil ve hazır giyim sektörünün dünyadaki üretim merkezlerinden biri olan Etiyopya örneği⁶², Afrika

⁶¹ Vera Songwe, “Intra-African trade: A path to economic diversification and inclusion”, <https://www.brookings.edu/research/intra-african-trade-a-path-to-economic-diversification-and-inclusion/> (Erişim 20.03.2020).

⁶² “Ethiopia is well positioned to become the textile and apparel manufacturing hub in Africa”, <http://www.intracen.org/news/Ethiopia-is-well-positioned-to-become-the-textile-and-apparel-manufacturing-hub-of-Africa/> (Erişim 20.03.2020).

ülkelerinin üzerinde iyice düşünölmüş ekonomi planları kapsamında özel sanayi bölgeleri kurulması, yatırım teşvikleri sağlanması ve ucuz işgücü avantajının kullanılması gibi adımlarla birçok sektörde dünyanın yakın gelecekteki üretim üssü olabileceğini kanıtlar nitelikte. Zira mevcut durumda Çin ile ticaret ve özellikle ithal edilen ucuz Çin ürünleri, Malavi örneğindeki gibi Afrika ülkelerinin sanayileşmesinde, üretim tesisleri kurmasında engelleyici ve dahası işsizliğı arttırıcı bir rol oynayabilmekte.⁶³

Pekin’de 53 elçilik ile temsil edilen Afrika ülkelerinin Çin ile ilişkilerinde özellikle ticaret, yatırım, borç yönetimi gibi konularda ortak çıkarları doğrultusunda beraber hareket etmeleri kıtanın yararına olacaktır. Nitekim bireysel dahi alınsa kararların tüm kıtayı etkileyen sonuçlar doğurduğu aşıkardır.⁶⁴

Son olarak Afrika’ya görece geç ulaşan ve dünyanın diğer bölgelerine kıyasla şimdiye dek hafif seyreden COVID-19 salgınının kontrol altında tutulabilmesi için kıta ülkelerinin sağlık altyapısındaki eksiklikleri uluslararası kurum ve aktörlerin de yardımlarıyla süratle gidererek, gerekli tedbirleri alması elzemdir. Zira virüsün Afrika kıtasında kontrolden çıkması felaket boyutunda bir tahribata yol açabilme riski taşımaktadır. Hastalığın en kısa zamanda tedavi edilerek dünyamızın gündeminden çıkması temennisiyle...

⁶³ Oğuzhan Dağı, “Çin’in Afrika ile asimetrik ilişkileri: Malavi örneğı”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cinin-afrika-ile-asimetrik-iliskileri-malavi-orneği/1323924> (Erişim 20.03.2020).

⁶⁴ Hannah Ryder, “Africa’s Coronavirus Challenge”, <https://thedi diplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

Kaynakça

Adegoke, Yinka, “African economies are being burdened with commodities-linked debt even as prices tumble”, <https://qz.com/africa/1818645/african-economies-burdened-with-commodities-debt-as-prices-tumble/> (Erişim 17.03.2020).

Bearak, Max ve Danielle Paquette, “In good and bad times: Africa’s biggest airline, Ethiopian, sticks by China’s side” https://www.washingtonpost.com/world/in-good-and-bad-times-africas-biggest-airline-ethiopian-sticks-by-chinas-side/2020/02/09/67155ffc-4762-11ea-91ab-ce439aa5c7c1_story.html (Erişim 28.02.2020).

Aydın, Hasan, “Amerikan Dış Politika Kültürü ve Afrika”, *AFAM*, <https://www.afam.org.tr/amerikan-dis-politika-kulturu-ve-afrika/> (Erişim: 10.03.2020)

Afreximbank, “Africa’s Output Grew by %3.4 in 2018, Afreximbank’s Africa Trade Report 2019 Shows”, <https://www.afreximbank.com/africas-output-grew-by-3-4-in-2018-afreximbanks-africa-trade-report-2019-shows/> (Erişim 20.03.2020).

“BM: Virüsün yayılmasına izin verirse milyonlarca insan ölecek”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/bm-virusun-yayilmasina-izin-verirse-milyonlarca-insan-olecek.3kV74uCY4U6frFpMnlrCNQ> (Erişim 19.03.2020).

Callaway, Ewen, “The Coronavirus Pandemic in Five Powerful Charts”, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-00758-2> (Erişim 18.03.2020).

Charai, Ahmed, “The Coronavirus Threatens Africans and China’s Hold on Africa”, <https://nationalinterest.org/feature/coronavirus-threatens-africans-and-china%E2%80%99s-hold-africa-129032> (Erişim 15.03.2020).

“China shop torched in coronavirus attack”, <https://www.dailyvoice.co.za/news/china-shop-torched-in-coronavirus-attack-45108562> (Erişim 20.03.2020).

“China’s Belt and Road Plan Is Getting Lashed by Coronavirus”, https://www.bloomberg.com/amp/news/articles/2020-03-04/china-s-grand-belt-and-road-plan-is-being-lashed-by-coronavirus?twitter_impression=true (Erişim 15.03.2020).

“China’s richest man Jack Ma donates...”, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-8121669/Jack-Ma-donates-100-000-face-masks-20-000-test-kits-African-nation.html> (Erişim 17.03.2020).

“Corona virüse karşı ayakla selamlaşma önlemi”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/corona-viruse-karsi-ayakla-selamlasma-onlemi,Ey7kSPyjs0ezytC1fEvZsA> (Erişim 05.03.2020).

“Corona virüsün küresel ekonomiye etkileri”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/corona-virusun-kuresel-ekonomiye-etkileri,47GRcbwKckmqItDy9wWTAg> (Erişim 28.02.2020).

“Coronavirus: African states impose strict restrictions”,
<https://www.bbc.com/news/world-africa-51906053> (Erişim 20.03.2020).

“Coronavirus: Could African countries cope with an outbreak?”,
<https://www.bbc.com/news/world-africa-51403865> (Erişim 12.03.2020).

“Coronavirus: What misinformation has spread in Africa?”,
<https://www.bbc.com/news/world-africa-51710617> (Erişim 15.04.2020).

“Coronavirus declared global health emergency by WHO”
<https://www.bbc.com/news/world-51318246> (Erişim 25.02.2020).

“Coronavirus tests could be ready within weeks across Africa”,
<https://africa.cgtn.com/2020/03/03/coronavirus-tests-could-be-ready-within-weeks-across-africa/> (Erişim 05.05.2020).

Dağlı, Oğuzhan, “Afrika’da Çin’in yükselişi ve stratejik hedefleri”,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/afrikada-cin-in-yukselisi-ve-stratejik-hedefleri/1240987> (Erişim 15.03.2020).

Dağlı, Oğuzhan, “Çin’in Afrika ile asimetrik ilişkileri: Malavi örneği”,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/cinin-afrika-ile-asimetrik-iliskileri-malavi-ornegi/1323924> (Erişim 20.03.2020).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), “25 Mart 2020 tarihli durum raporu”,
https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200325-sitrep-65-covid-19.pdf?sfvrsn=2b74edd8_2 (Erişim 25.03.2020).

“Ethiopia is well positioned to become the textile and apparel manufacturing hub in Africa”,
<http://www.intracen.org/news/Ethiopia-is-well-positioned-to-become-the-textile-and-apparel-manufacturing-hub-of-Africa/> (Erişim 20.03.2020).

“Fitch: Coronavirus could trigger capital flight from Africa”,
<https://m.fin24.com/Economy/Africa/fitch-coronavirus-could-trigger-capital-flight-from-africa-20200310> (Erişim 15.03.2020).

Gandhi, Dhruv, “Figures of the week: Increasing intra-regional trade in Africa”,
<https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2019/02/22/figures-of-the-week-increasing-intra-regional-trade-in-africa/> (Erişim 20.03.2020).

Gökkoyun, Sevgi Ceren ve Dilara Zengin, “Küresel ticarete 5 trilyon dolarlık koronavirüs tedirginliği”,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kuresel-ticarete-5-trilyon-dolarlik-koronavirus-tedirginligi/1740416> (Erişim 26.02.2020).

Gür, Nurullah, “Koronavirüs küresel ekonominin yeni Siyah Kuğu’su mu?”,
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/koronavirus-kuresel-ekonominin-yeni-siyah-kugu-su-mu/1731812> (Erişim 26.02.2020).

“Havayolu şirketleri binlerce uçuşu iptal etti”,
<https://www.ntv.com.tr/ekonomi/havayolu-sirketleri-binlerce-ucusu-iptal-etti,aJwzty6dZ06WfYTInUOprg> (Erişim 12.03.2020).

“Kenya prepares for coronavirus spread, won’t evacuate students from China”,
<https://www.theeastafrican.co.ke/news/ea/Kenya->

[prepares-for-high-risk-of-coronavirus-spread/4552908-5447756-boqxa/index.html](https://www.independentturkish.com/node/128056/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika%E2%80%99da-sa%C4%9Fl%C4%B1k-kim-korkar-koronavir%C3%BCsten) (Erişim 29.02.2020).

Kimeria, Ciku, “As coronavirus pressure grows, Africa’s biggest airline is starting to cut back its China flights”, <https://qz.com/africa/1799481/coronavirus-fears-pressures-ethiopian-airlines-to-cut-china-flights/> (Erişim 28.02.2020).

Küçük, Yusuf Kenan, “Afrika’da sağlık: Kim korkar koronavirüsten?”, <https://www.independentturkish.com/node/128056/d%C3%BCnyadan-sesler/afrika%E2%80%99da-sa%C4%9Fl%C4%B1k-kim-korkar-koronavir%C3%BCsten> (Erişim 12.02.2020).

“Nigeria Plans Budget Review After Covid-19 Hits Oil Prices”, https://www.bloomberg.com/amp/news/articles/2020-03-04/nigeria-considers-budget-review-after-covid-19-hits-oil-prices?_twitter_impression=true (Erişim 15.03.2020).

Marks, Simon ve Abdi Latif Dahir, “Africa, Interwined With China, Fears Coronavirus Outbreak”, <https://www.nytimes.com/2020/02/06/world/africa/africa-coronavirus-china.html> (Erişim 28.02.2020).

M’bida, Aurelie, “Coronavirus: Africa puts China in quarantine”, <https://www.theafricareport.com/22909/coronavirus-africa-puts-china-in-quarantine/> (Erişim 28.02.2020).

Nyabiage, Jevans, “From Angola to Zambia, China’s African partners brace for coronavirus blow to trade” <https://www.scmp.com/news/china/society/article/3049137/chinas-african-partners-watch-and-wait-impact-coronavirus-trade> (Erişim 01.03.2020).

OECD (2020), OECD Economic Outlook, Interim Report March 2020, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/7969896b-en> (Erişim 27.02.2020).

“Rolling coverage of coronavirus outbreak in Africa”, <https://www.africanews.com/2020/03/05/ivory-coast-tests-suspected-coronavirus-case/> (Erişim 28.02.2020).

Ryder, Hannah, “Africa’s Coronavirus Challenge”, <https://thediplomat.com/2020/02/africas-coronavirus-challenge/> (Erişim 29.02.2020).

Sawhani, Samira, “African students trapped in coronavirus-hit Wuhan plead for help”, <https://www.aljazeera.com/news/2020/02/african-students-trapped-coronavirus-hit-wuhan-plead-200204082319647.html> (Erişim 28.02.2020).

Smith, Shannon, “What the Coronavirus Means for Africa”, <https://africacenter.org/spotlight/what-the-coronavirus-means-for-africa/> (Erişim 29.02.2020).

Songwe, Vera, “Intra-African trade: A path to economic diversification and inclusion”, <https://www.brookings.edu/research/intra-african-trade-a-path-to-economic-diversification-and-inclusion/> (Erişim 20.03.2020).

“Statement on the second meeting on the International Health Regulations (2005) Emergency Committee regarding the outbreak of novel coronavirus (2019-nCovi)” [https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-\(2005\)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-\(2019-ncov\)](https://www.who.int/news-room/detail/30-01-2020-statement-on-the-second-meeting-of-the-international-health-regulations-(2005)-emergency-committee-regarding-the-outbreak-of-novel-coronavirus-(2019-ncov)) (Erişim 25.02.2020).

Vural, Çağla ve Aydın, Hasan, “Dolar Diplomasisi ve Borç Tuzağı Diplomasisi: ABD ve Çin Örneklerinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 3, Aralık 2019.

Wang, Jigang, Chengchao Xu, Yin Kwan Won, Yingke He, Ayola A Adegniko, ..., “Preparedness is essential for malaria-endemic regions during the COVID-19 pandemic”, [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30561-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30561-4/fulltext) (Erişim 17.03.2020).

“We are definitely not prepared: Africa braces for new coronavirus”, <https://www.statnews.com/2020/02/08/africa-braces-for-new-coronavirus/> (Erişim 29.02.2020).

Wetsman, Nicole, “Some African countries at risk for the new coronavirus aren’t prepared”, <https://www.theverge.com/2020/2/20/21145378/coronavirus-africa-egypt-algeria-nigeria-travel-vulnerability> (Erişim 29.02.2020).

“WHO Director General’s opening remarks at the media briefing on COVID-19 -11 March 2020”, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Erişim 12.03.2020).

“World Economic Forum, These are the top 10 manufacturing countries in the world”, <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/countries-manufacturing-trade-exports-economics> (Erişim 27.02.2020).

“Xi says Africa’s support for China’s coronavirus fight illustrates brotherly friendship”, <https://newsaf.cgtn.com/news/2020-02-26/Xi-says-Africa-s-support-for-coronavirus-fight-illustrates-friendship-OnKVUXZYze/index.html> (Erişim 12.03.2020).

York, Geoffrey, “African countries move to restrict European visitors amid coronavirus pandemic”, https://www.theglobeandmail.com/world/article-african-countries-move-to-restrict-european-visitors-amid-coronavirus/?utm_medium=Referrer:+Social+Network+Media&utm_campaign=Shared+Web+Article+Links (Erişim 12.03.2020).

